

ORTADOĞU'DA GIDA GÜVENLİĞİ KRİZİ

Kadriye Sınmaz

Referans için: Sınmaz, Kadriye. "Ortadoğu'da Gıda Güvenliği Krizi". İNSAMER Analiz. 20.01.2023. Analiz

İklim krizinin belirgin şekilde artması, gıda güvenliği konusunu dünya kamuoyunun en önemli meselelerinden biri hâline getirmiştir. Covid-19 pandemisi ve Ukrayna-Rusya Savaşı ile birlikte küresel gıda krizinin etkileri daha yoğun bir şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Uzmanlar 2022 yılından itibaren insanlığın modern dönemin en büyük küresel gıda kriziyle karşı karşıya kaldığını değerlendirmektedir. 53 ülkede en az 222 milyon insanın akut gıda güvensizliği yaşadığı ve acil yardıma ihtiyaç duyduğu ifade edilmektedir. 37 ülkede 45 milyon kişi için ise açlık çok büyük bir tehdit hâlini almıştır.¹

Dünyanın hemen her bölgesinde güvenli gıdaya ve temiz/kullanılabilir su kaynaklarına

erişimde sorunlar yaşansa da Ortadoğu ve Kuzey Afrika krizin etkilerini en fazla hissedilen bölgeler olmuştur. Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) yapılan açıklamaya göre Ortadoğu'da 141 milyon insan güvensiz gıdaya maruz kalmaktadır ve Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesiyle en az 48 ülke gıda kriziyle karşı karşıya gelmiştir.² 2019 yılında yapılan bir araştırmaya göre, dünya genelinde en fazla sıkıntısı çeken 17 ülkeden 12'si Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yer almaktadır. Su kaynaklarının mevcudiyeti ve miktarı, gıda güvenliği ve tarımsal üretimle doğrudan ilişkili olduğu için buralarda 2050 yılına kadar gayrisafi yurt içi hasılanın %6-14'üne karşılık gelen iklimle ilgili en büyük ekonomik kayıpların gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.³

Diğer taraftan söz konusu bölgelerde sürekli artan yoksulluk oranları da güvenli gıdaya erişimin zorlaşmasını açıklayan unsurlardan biridir. Dünya Bankası verileri Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da 2010-2020 yılları arasında aşırı yoksulluk oranının artış gösterdiğini, özellikle de 2015-2018 diliminde bu oranın ikiye katlandığını, böyle bir artışın dünyada başka hiçbir yerde yaşanmadığını ortaya koymuştur. Arap dünyasındaki her üç kişiden biri gıda güvensizliği ile karşı karşıya kalsa da Covid-19 salgınının ve Ukrayna'daki savaşın etkilerinin henüz tam olarak gerçekleşmediği değerlendirilmektedir.⁴

Bu bölgelerde sürekli artan nüfusa gıda temin edilmesini zorlaştıran başlıca unsurun ise iklim değişikliği olduğu kaydedilmektedir. Ortadoğu'da çöllerin ve kurak bölgelerin yaygın olması itibarıyla ekilebilir arazinin az ve su kaynaklarının da kısıtlı olduğu bilinmektedir. Sıcaklıkların artması mevcut durumu daha da zorlaştırarak tarımsal üretimi sekteye uğratmakta; sel, fırtına gibi doğal afetler daha sık ve yıkıcı bir şekilde vuku bulmaktadır. Üstelik bölgede yeterli ekonomik kaynağa sahip olmayan ülkeler, iklim değişikliği ile ilgili risk yönetimini gerçekleştiremedikleri için mevcut durumdan çok daha fazla etkilenmektedir.

Nüfusun hızlı bir şekilde artması ve artan nüfusun şehirlerde yoğunlaşması güvenli gı-

daya erişimi zorlaştıran önemli sebeplerden bir diğeridir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki ülkelerin birçoğunun 2050 yılında nüfusunu 2015 yılına göre ikiye katlayacağı tahmin edilmektedir.⁵ Bu nüfusun da en az %70'inin şehirlerde yaşaması beklenmektedir. Nüfusun şehirlerde toplanması ve toprağın verimliliğinin azalması ise tarımsal üretim çıktı-
larının nüfus artış oranlarıyla dengesiz bir seyir izlemesine yol açmaktadır. Üstelik bölge halkının

beslenme alışkanlığı buğday ve diğer tahıl ürünlerine dayanmaktadır. Hâlihazırda birçok ülke bu ürünlerde ithalata bağımlıdır ve tarımsal üretimde yaşanan sorunların bu bağımlılığı daha da arttırması beklenmektedir.

Tarımsal üretimin yetersizliği ve verimsizliği, ithalata bağımlılık ve iklim değişikliği gibi yapısal sorunlar varlığını sürdürürken 2020 yılı başlarında dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi uzun kapanmaları ve üretimin radikal şekilde azalmasını beraberinde getirmiştir. Başta akaryakıtta gelen zamlar olmak üzere maliyetlerin artmasıyla ortaya çıkan ekonomik krizde hem gıda arzı konusunda hem de mevcut ihracat stoklarının ulaştırılmasında sorunlar yaşanmıştır. Ekonomik krizin etkilerinin dünya genelinde hissedildiği 2022 yılı başlarında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ise mevcut krizi zirveye taşımıştır. Dünya buğdayının %30'unu ihraç eden Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan çatışma bir yandan bu ülkelerin tahıldan tarım

Uzmanlar 2022 yılından itibaren insanlığın modern dönemin en büyük küresel gıda kriziyle karşı karşıya kaldığını değerlendirmektedir.

ve gübre ürünlerine kadar birçok kalemdeki ihracatını kısıtlamış bir yandan da bu sektörlerde ihracat yapan üçüncü ülkeler kısıtlama veya durdurma kararlarıyla gıda milliyetçiliği yapmak durumunda kalmıştır.

Ekonomik kriz, pandemi ve çatışmalar küresel tedarik zincirini kesintiye uğratıp gıda fiyatlarını arttırmış; gıda tüketiminde ithalata bağımlı olan Ortadoğu ve Kuzey Afrika halkları bu durumdan en çok etkilenen gruplar olmuştur. Fakat krizin etkileri, ekonomisi petrol ve doğal gazla dayanan zengin ülkelerde farklı, yer altı kaynaklarına sahip olmayan millî geliri düşük ülkelerde farklı şekillerde görülmüştür. Suudi Arabistan ve Umman'da tüketilen buğdayın yaklaşık yarısı Rusya ve Ukrayna'dan ithal edilirken Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri de buğday ithalatının önemli bir kısmını bu ülkelerden yapmaktadır. Ayrıca Körfez ülkeleri arpa, ayçiçeği gibi farklı ürünlerde de Rusya ve Ukrayna'dan yapılan ithalata bağımlı durumdadır. Fakat ekonomik kaynakları sebebiyle gıda fiyatlarındaki artıştan sınırlı derecede etkilenen bu ülkeler, söz konusu ürünleri satın almak için yeterli fona sahip olsalar bile çatışma, iç savaş veya farklı gerekçelerle üretici ülkelerin getirdiği ihracat kısıtlamaları sebebiyle gıda temin etme konusunda sıkıntı yaşamıştır. Bu tehdit karşısında birçok Körfez ülkesi yerel tarımsal üretime daha fazla yatırım yapılması, depolama kapasitesinin arttırılması, gıda tedarikçilerinin çeşitlendirilmesi gibi bir dizi tedbir alma yoluna gitmiştir.⁶

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da gıda krizinden en çok etkilenen ülkeler, ithalata bağımlı bir ekonomiye sahip ve fiyat artışlarını tolere

edebilecek ekonomik gücü olmayan ülkelerdir. Çatışma, iç savaş, askerî darbe gibi siyasi istikrarsızlıkların yaşandığı ülkelerde gıda krizinin boyutları her geçen gün daha da derinleşmekte ve insan yaşamını doğrudan tehdit etmektedir. Bu bağlamda Yemen, Suriye, Lübnan, Irak, İran, Mısır, Ürdün, Tunus ve Filistin'in gıda krizine karşı en savunmasız ülkeler olduğu belirtilmelidir.

Yemen

Yemen'de hükümetle Husiler arasında dokuzuncu yılına giren çatışmalarda 20.000'den fazla sivil hayatını kaybetmiş, 23,4 milyondan fazla kişi insani yardıma ihtiyaç duyar hâle gelmiştir. İç savaş öncesinde nüfusun %50'si yoksulluk çekerken çatışmalar sonrasında bu oran %78'lere yükselmiştir. Savaş Yemen'in zaten sınırlı olan dış ticaret ve yatırım kapasitesine ve altyapısına büyük zarar vermiştir. Yerli üretimin çökmesi ve ekilebilir arazinin eksikliği nedeniyle Yemen neredeyse tamamen ithalata bağımlı hâle gelmiştir. Ukrayna ve Rusya'dan yapılan ihracatın azalması ve uluslararası yaptırımlar Yemen'deki temel tüketim ürünlerinin fiyatlarında ani ve radikal artışlara yol açmıştır. Ocak-Mayıs 2022 aralığında una %42, ekmeğe %25, yemeklik yağa %62 ve şekere %35 oranında zam gelmiştir. Ayrıca petrol fiyatları da yaklaşık %20 oranında artmıştır. Nüfusun %80'inin insani yardıma ve korumaya ihtiyaç duyduğu Yemen'de Rusya-Ukrayna Savaşı'yla insani kriz daha da derinleşmiştir. İnsani yardımlar devam etmesine rağmen yaklaşık 20 milyon kişi gıda güvensizliğinden etkilenmekte, 16 milyon kişi de acil insani yardıma ihtiyaç duymaktadır.⁷

Suriye

Suriye’de yaklaşık 12 yıldır devam eden savaş sebebiyle hem ülke içinde hem de komşu Lübnan’da yaşanan ekonomik çöküş, Covid-19 salgını, Türkiye’deki ekonomik gerileme ve iklim krizine bağlı artan su kıtlığı, insani ihtiyaçlar arasında gıda güvensizliğinin ilk sıraya yerleşmesine yol açmıştır. Beşar Esad hükümeti tarafından kontrol edilen güney-orta Suriye, buğday tüketiminde Rusya’ya bağımlıdır ve Rusya’nın Ukrayna’ya yoğunlaşması sebebiyle tedarik zincirinde kırılma yaşanmıştır. Halep, Tafas ve Şam kırsalında fırınlara un tahsisi büyük oranda azalmış, ekmek fiyatları %94 oranında artmıştır. Ayrıca Ocak-Mayıs 2022 aralığında buğday unu fiyatları %35 ve yemeklik yağ %64 oranında zamlanmıştır. Suriye muhalefetinin ve Türkiye’nin kontrolündeki Kuzeybatı Suriye’de de temel gıda ürünlerine %60’ın üzerinde zam yapılmıştır.⁸ 2019’a oranla %50’den fazla bir artışla 12 milyon Suriyeli gıda güvensizliği ile mücadele etmektedir.⁹

Lübnan

Lübnan, 2019 yılı itibarıyla 19. yüzyılın ortalarından bu yana dünya çapında yaşanan en şiddetli üç krizden biri olarak değerlendirilen bir ekonomik krizin içerisinde. Bu süreçte 4 Ağustos 2020’de gerçekleşen Beyrut Limanı patlaması, önemli can ve mal kayıplarına yol açmış, ayrıca buğday-tahıl siloları da bu patlamada zarar görmüştür. Toplam buğday ithalatının %80’ini Ukrayna’dan yapan Lübnan’da Rusya’nın Ukrayna’yı işgaliyle tedarik zinciri kesintiye uğramış ve çok daha geniş kapsamlı bir fiyat enflasyonu ortaya çıkmıştır. Fiyat artışlarına karşı

savunmasız durumda olan Lübnan’da yakıt, tohum ve gübre gibi tarımsal ürünlerin maliyetlerinin yükselmesi de yerli üretimi güçlendirme çabalarını engellemekte ve ithal gıda maddelerine bağımlılığı arttırmaktadır. Yüksek enflasyonla azalan satın alma gücü, yüksek işsizlik, durgun ücretler ve sınırlı sosyal güvenlik ağları, yalnızca en yoksulların değil, orta sınıfın da yaşam koşullarında ciddi olumsuz sonuçlar doğurmuştur. 3,4 milyon kişinin insani yardıma ihtiyaç duyduğu Lübnan’da, hanelerin %46’sı gıda güvensizliğiyle karşı karşıyadır. Nüfusun %25’ini oluşturan 1,5 milyon Suriyeli ve yaklaşık 500 milyon Filistinli mülteci ise mevcut kriz karşısında en savunmasız kesimdir ve neredeyse tamamı insani yardıma ihtiyaç duymaktadır.

Neler yapılabilir?

Ukrayna Savaşı’nın daha uzun süre devam etmesi veya bölgeyi etkileyecek yeni çatışmaların ortaya çıkması, küresel enflasyon üzerindeki baskıyı arttıracak ve gıda fiyatlarındaki yükseliş sürecektir. Bu durumda günlük gıda ve su ihtiyacını karşılamayla ilgili hâlihazırda var olan endişe ve huzursuzluk iyiden iyiye kendini hissettirecektir. Yoksulluğun artması Avrupa, ABD veya bölgedeki nispeten iyi koşullara sahip ülkelere olan göçü daha da hızlandıracaktır. Ortadoğu ve Afrika’da günlük yaşamı sürdürmedeki zorlukların dayanılmaz boyutlara ulaşması, mevcut huzursuzlukların ayaklanmalara veya büyük isyanlara dönüşmesine yol açabilir. Keza Temmuz 2021’de İran’ın Huzistan bölgesinde yaşanan su sıkıntısı protesto gösterilerine sebep olmuş ve bu gösteriler başkent Tahran’a kadar ulaşmıştır.

Küresel gıda krizinin Ortadoğu'ya etkilerini azaltabilmek için kısa ve uzun vadede atılması gereken bazı adımlar vardır. Öncelikle başta Yemen ve Suriye olmak üzere kıtlıkla karşı karşıya kalan ülkelere acil insani yardım ulaştırılması ve açlıktan ölümlerin önünün alınması gerekmektedir. Ayrıca Ukrayna ve Rusya arasında hızlıca uygulanabilecek anlaşmaların yapılmasıyla gıda krizinden bunalan bölgelerin nefes alması sağlanabilir. Bu bağlamda Türkiye'nin arabuluculuğuyla imzalanan Tahıl Koridoru Anlaşması büyük önem arz etmektedir. Ukrayna, Rusya, Türkiye ve Birleşmiş Milletler'in taraf olduğu anlaşmalar kapsamında 1 Ağustos 2022'den itibaren buğday, ayçiçeği, mısır, kanola gibi ürünleri taşıyan gemiler Ukrayna limanlarından farklı bölgelere sevk edilmeye başlanmıştır.

Kriz dönemlerinde halklarını korumak ve gıda arzını güvence altına almak için ihracata kısıtlamalar veya yaptırımlar getiren hükümetlerin bu kararları yürürlüğe konulmadan önce uluslararası pazara etkileri değerlendirilerek diyalog kanalları açık tutulmalıdır. Ayrıca ithalatta Rusya ve Ukrayna'ya bağımlı olan ülkelerin gıda tedarikçilerini çeşitlendir-

mesi ve olası kriz durumlarında zararı minimize etmesi gerekmektedir. Gıda ithalatı ve depolama prosedürlerinin etkinliğinin artırılması da risklerin azaltılmasında önemli bir aşama olacaktır.

Daha kalıcı çözüm, yerel tarım ve gıda sistemlerinin geliştirilmesi ile mümkündür ancak bunun için uzun zamana yayılan planlamalar yapılmalıdır. Bu bağlamda topraksız tarım, kaynakları koruyan tarım yöntemleri ve artırılmış suyun kullanımı gibi değişen iklim koşullarına uyumlu teknolojik uygulamalara yatırımlar yapılmalıdır. Çiftçilerin kuraklık, sel gibi tehlikelere karşı sürdürülebilir ve dayanıklı sistemleri kullanmaları için devlet desteğine ve teşvikine ihtiyacı vardır. Ayrıca tarımsal üretimin kalitesini ve tarım-gıda sektörünün çekiciliğini arttırmak amacıyla da adımlar atılmalıdır.¹⁰

Küresel gıda krizinin ortaya çıkardığı kırılganlığı azaltmak için yerli üretimin artırılması zorunludur. Gerekli önlemlerin alınmaması hâlinde gelecek yıllarda daha büyük çaplı doğal afetlerin veya çatışmaların yaşanması ve bunların geri dönüşü olmayan sonuçlar doğurması ise kuvvetle muhtemeldir.

Sonnotlar

- ¹ UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), "Global Humanitarian Overview 2023", 29.11.2022, <https://reliefweb.int/report/world/global-humanitarian-overview-2023-en-ar-esfr>
- ² "141 million people in Middle East facing food insecurity, IMF says", *The National News*, 04.10.2022, <https://www.thenationalnews.com/mena/2022/10/04/141-million-people-in-middle-east-facing-food-insecurity-imf-says/>
- ³ World Resources Institute, "17 Countries, Home to One-Quarter of the World's Population, Face Extremely High Water Stress", 06.08.2019, <https://www.wri.org/insights/17-countries-home-one-quarter-worlds-population-face-extremely-high-water-stress>
- ⁴ "Food Insecurity and its Discontents in the Middle East and North Africa", *Arab Barometer*, Eylül 2022, s. 3, https://www.arabbarometer.org/wp-content/uploads/ABVII_Food_Insecurity_Report-ENG.pdf
- ⁵ UNICEF, "MENA Generation 2030", <https://data.unicef.org/resources/middle-east-north-africa-generation-2030/>
- ⁶ Anna L. Jacobs, "The Ukraine Crisis Deepens Food Insecurity Across the Middle East and Africa", Arab Gulf States Institute in Washington, 11.04.2022, <https://agsiw.org/the-ukraine-crisis-deepens-food-insecurity-across-the-middle-east-and-africa/>
- ⁷ "Secondary Impacts of the Conflict in Ukraine", Mercy Corps, Haziran 2022, s. 7-11, https://www.mercycorps.org/sites/default/files/2022-06/SECONDARY-IMPACTS-OF-UKRAINE-CONFLICT-IN-THE-MIDDLE-EAST_JUNE-2022.pdf
- ⁸ age., s. 17-20.
- ⁹ <https://www.wfp.org/emergencies/syria-emergency>
- ¹⁰ Ferid Belhac ve Ayat Süleyman, "Arap dünyasında gıda güvenliği: Çözüm yöntemleri", *Şarku'l Avsat*, 24.10.2021, <https://turkish.aawsat.com/home/article/3207306/ferid-belhac-%E2%80%93-ayat-s%3%BCleyman/arap-d%C3%BCnyas%C4%B1nda-g%C4%B1da-g%C3%BCvenli%C4%-9Fi-%C3%A7%C3%B6z%C3%BCm-y%C3%B6n-temleri>